

III. ŽYCIE NAUKOWE — VIE SCIENTIFIQUE

CZECHOSŁOWACJA — TCHÉCOSLOVAQUIE

JIRÍ SLÁMA (Praha)

STUDIUM DĚJIN A HMOTNÉ KULTURY DÁVNÝCH SLOVANŮ V ČESKOSLOVENSKU V ROCE 1973.*

Stálým předmětem badatelského zájmu českých i slovenských odborníků zůstává velmi složitá problematika vzniku a počátků Slovanů a potom jejich expanse do střední Evropy. Vlastní otázkou ethnogenese se nejnoveji zabýval L. E. Havlík a to jednak rozborem antických písemných pramenů s nejstaršími zmínkami o Slovanech (L. E. Havlík 1973a) a potom studií opakující již dříve jím vyslovené názory o nehistoričnosti představ existence jakési dávné slovanské jednoty a jediné pravlasti (L. E. Havlík 1973b). Poznání počátků slovanského osídlení na dnešním československém území je při absenci dějepisných zpráv odvislé pouze na studiu archeologických pramenů (obecně o této otázce J. Poulík 1973b, 9 - 11, B. Chropovský 1973a, 253, Z. Váňa 1973a, 399 - 400); z několika nově publikovaných nálezů časně slovanských památek (srov. J. Bubeník 1973, R. Snášil 1973d, 73, Z. Váňa 1973c, 46 - 47, 81 - 82 a snad i L. Košnar, J. Waldhauser 1973) je nepochybně velmi cenný materiál z běchovického sídliště (S. Vencl 1973). Pozoruhodný je především na tamějších keramických nálezech výskyt výzdoby provedené kolky, které svědčí o dotyku Slovanů s germánským prostředím (S. Vencl 1973, 371 - 384, o obdobně zdobené keramice z Nitranska B. Chropovský 1973b, 292). Nakolik pomůže řešit vzájemný vztah obou těchto ethnik archeologický materiál i z jiných lokalit (kupř. ze Svijan, srov. L. Košnar, J. Waldhauser 1973), ukáže teprve budoucí bádání. Za zmínku jistě stojí, že podle názoru některých toponomastiků se slovanská kolonizační vlna na našem území setkala pouze s nepatrnými zbytky předchozího germánského osídlení (soudí tak E. Schwarz, srov. J. Skutil 1973a).

I dějinná problematika následujícího avarsko-slovanského období je převážně řešitelná pouze na podkladě archeologických pramenů (stručně o této otázce B. Chropovský 1972, 57 - 61, týž 1973a, 250, 254). Hlavním pramenem jsou především rozsáhlá kostrová pohřebiště s typickými nálezy

* Článek uvádí též některé studie publikované již v roce 1972, pokud tyto nebyly registrovány ve Sl. Ant. XXI, 1974, 181 - 200.

ozdobných kování (nejnověji byly takové hřbitovy zkoumány v Šale, viz Z. Čilinská 1973b; výborné, především materiálové publikace se dočkalo avarsko-slovanské pohřebiště v Želovecích, srov. Z. Čilinská 1973c). Jak ukazuje detailní studium těchto nekropolí, lze v jejich výbavě i úpravě zjistit určité odchylky (upozorňuje na ně Z. Čilinská 1973e), které mohou v určitých případech ukazovat i rozdíly etnické (Z. Čilinská 1973a). Nepochybně zvláštní postavení měla v avarsko-slovanském období Bratislavská brána (Z. Čilinská 1973e, 244, L. Kraskovská 1972, 77 - 79) a potom vůbec celé západní a severozápadní pomezí avarského kaganátu, kde se postupně vytvářely zárodky budoucích slovanských státních útvarů (P. Ratkoš 1973; o hranici mezi Slovy a sférou avarského vlivu Z. Klanica 1973a, 341 - 343, s některými názory tohoto badatele vyslovil naposledy souhlas J. Unger 1973e). Velkému zájmu se opětovně těšil problém původu a chronologie soudobé ozdobné industrie (především Z. Čilinská 1972, též 1973b, 535 - 536, též 1973c, 21 - 23, též 1973d, D. Bialeková 1973, okrajově kupř. O. Krupica 1973, 80). Českoslovenští badatelé shodně odmítají výklad, že by byla výlučným znakem pouze nomádkého ethnika; jak ostatně ukazuje i studium substrátových slov, byla etnická skladba obyvatelstva v Karpatské kotlině v tomto období značně pestrá (V. Polák 1973b). Z historické problematiky 7. a 8. století, řešitelné pouze na podkladě písemných pramenů, se znovu uvažovalo o původu Avarů (H. W. Haussig 1973, srov. též A. Avenarius 1973) a potom opětovně o Sámově Wogastisburgu (J. Kejř 1973; o východní hranici Sámovy říše uvažovala na podkladě archeologických nálezů Z. Čilinská 1973c, 29).

Kupodivu celkem malý zájem poutala na sebe v posledním období historická problematika velkomoravské říše. Vedle nesporně velmi cenného příspěvku o Metodějově národnosti, k němuž dal podnět rozbor jednoho místa ze druhé kapitoly *Života Metodějova* (V. Tkadlčík 1972), diskutovalo se opětovně o lokalizování centra Velké Moravy. Analýsa písemných pramenů (k ní D. Třeštík 1973e, 878 - 884, 891) zcela ve shodě s poznatky získanými archeologickým výzkumem ukazuje na významné postavení Mikulčic (J. Poulík 1972, 45 - 46, též 1973b, 11 - 18); odchýlný názor V. Hrubého (1972, 97 - 99), který naopak hledá toto centrum na Staroměstsku, je však oběma výše uvedenými badateli odmítán. Ze slovenských lokalit velkomoravského období (celkově o Slovensku v 9. století B. Chropovský 1972, 62 - 67, též 1973a, 251 - 253) ukazují výsledky archeologického výzkumu na významné postavení Nitry, kam mnoho odborníků umísťuje — na podkladě zpráv písemných pramenů však přesně nelokalisovatelné — Svatoplukovo sídlo před r. 870 (srov. B. Chropovský 1973b, o postavení Nitranska ve velkomoravské říši P. Ratkoš 1973a, 356 - 359). Nakolik je oprávněna myšlenka, že na sklonku 9. století se pokusili severoitalscí vládcové o navázání kontaktů s Velkou Moravou, aby tak snáze čelili maďarskému nebezpečí (tak usuzuje z nálezů tří severoitalských denárů v Mikulčicích T. Kučerovská 1973, 13 - 14), ukáže snad v budoucnu případná diskuse o tomto problému.

V devátém století se pozvolna vytvářel i přemyslovský stát, který byl zpočátku pod silným vlivem Velké Moravy; dokumentují to nejen vlastní historické zprávy, ale i archeologické nálezy (Z. Smetánka, L. Hrdlička, M. Blajerová 1973, R. Turek 1973a). K jeho rozvoji a i expansi přispěl potom v následujícím století nemalou měrou i dálkový obchod (K. Benda 1973a, v jeho článku však i řada velmi diskusních myšlenek a především naprosto neudržitelný názor o sepsání tzv. Bavorského geografa až na počátku 10. století). Zajímavý pokus o stručné vědecko-populární shrnutí problematiky počátků přemyslovského státu (se zvláštním akcentem na otázky společenské struktury) pochází z pera D. Třeštíka (1973a). Chronologicky na něj navazuje kniha R. Nového (1972) věnovaná širokému komplexu otázek především sociálních dějin přemyslovského státu 11. a 12. století. Rozsah tohoto přehledu neumožňuje podrobnější komentář k uvedené knize (srov. o ní povšechný referát Z. Šimečka 1973), o níž se jistě bude mezi našimi historiky ještě diskutovat. Jedním z historicky doložených politických činů Přemyslovců v polovině třicátých let desátého století byl boj o hrad, kterému vládl jakýsi *vicinus subregulus*. Z. Váňa (1973d, 279 - 280) se nyní pokusil tento objekt lokalizovat na hradiště u Levous; je škoda, že autor nepřihlédl k některým nejnovějším historickým studiím, které shodně a dosti přesvědčivě hledají tento hrad na teritoriu srbském. Závěr zmíněné Z. Váňovy studie (Z. Váňa 1973d, 280 - 286) je potom pokusem o rekonstrukci rozsahu luckého území a lokalisaci jeho krajů. V rámci některých historických událostí z rozmezí 9. a 10. století a potom z počátku 11. věku pokusil se Z. Váňa vysvětlit i dějinný význam libušinského hradiště (po předchozí vědecké publikaci těchto názorů byly nyní zveřejněny i ve formě vědecko-populární, viz Z. Váňa 1973c, srov. také týž 1973a, 369 - 370); některé autorovy závěry vyvolají zřejmě nesouhlas a diskusi. Z jednotlivých dalších historických problémů 10. století se opětovně uvažovalo o datu zavraždění knížete sv. Václava (Z. Fiala 1973b kategoricky odmítl pokus F. V. Mareše o zařazení této události k r. 929 a obhajoval věrohodnost data 935), o historickém významu germánských jmen příslušníků přemyslovské družiny (H. Bulín 1973b vyslovil souhlas s výkladem J. Ludvíkovského), o založení pražského biskupství (početná literatura k této otázce je uvedena níže) a potom o česko-polských stycích ve druhé polovině 10. století (velmi obšírně s řadou závažných poznatků H. Łowmiański 1973, 548 - 575).

Moravskými dějinami období povelkomoravského se především v zajímavě psané kapitole zabýval R. Nový (1972, 139 - 165), který sledoval otázku jejího připojení k přemyslovskému státu, vznik tamější nové státní a církevní organizace i problematiku společenské struktury. Moravských dějin 11. století se dotýká i názor rakouských badatelů, kteří lokalizují na dolnorakouské hradiště u Thunau známé události s dobytím jednoho břeťslavského hradu v r. 1041 (H. Friesinger, H. Mitscha-Märheim 1972, 222). Pouze jenom referativní je potom R. Hurtův (1973) posudek M. Zemkovy práce o vývoji moravsko-uherské hranice.

Z problémů slovenských dějin povelkomoravského období (celkově o nich B. Chropovský 1972, 67 - 69, týž 1973a, 262 - 263) uvažovalo se především na podkladě archeologických nálezů o staromad'arském zásahu na Slovensko (A. Točík 1973); v této souvislosti je nesporně zajímavý i rozbor staromad'arského knížecího hrobu ze Zemplína, ve kterém N. Fettich spatřuje pohřeb Álmoše (V. Budinský-Krička, N. Fettich 1973). Velmi významným úspěchem slovenské medievalistiky je R. Marsinova edice diplomatických pramenů k nejstarším slovenským dějinám, která je v recenzích velmi příznivě hodnocena (J. Spěvák 1973, V. Uhlár 1973). Editor tohoto kodexu se nyní s úspěchem pokusil i o celkovou charakteristiku slovenských listin z let 1000 - 1235 (R. Marsina 1973c).

Velmi složitou otázkou sociální a třídní skladby slovanské společnosti raně středověkého období se zabývali převážně historikové (R. Nový 1972, 29 - 62, D. Třeštík 1973a, na podkladě údajů Kosmovy kroniky S. Russocki 1973). Hmotné prameny napomáhají k řešení této složité problematiky pouze některými dílčími poznatky, jako kupř. zjištěním existence opevněných velmožských dvorců (o těchto objektech na Moravě především B. Dostál 1973 a stručně Č. Staňa 1972, 138 - 139, na Slovensku B. Chropovský 1973a, 256, A. Ruttkay 1973c, 469, k problému datování dvorce v Ducovém P. Ratkoš 1973b), porovnáváním rozdílů v úrovni hmotné kultury hradišť a vesnických sídel (k této otázce kupř. na podkladě mikulčických nálezů J. Poulík 1972, 30 - 32, týž 1973b, 16) či nálezy některých importovaných a velmi cenných výrobků (kupř. hedvábných látek, o nich M. Kostelníková 1973a, 60, táž 1973c, 8, 9, 47). Nakolik pomůže řešit tuto problematiku studium homogenity pohřebišť a také rituálních zvláštností (na tuto možnost upozornil při analýze skeletového materiálu z pohřebiště v Lahovicích J. Chochol 1973, 457), zůstává zatím otevřenou otázkou.

Problematikou nejstarších českých právních dějin se v poslední době zabývala pouze jedna studie a to ještě v okrajové souvislosti s výkladem významu tzv. břetislavových dekretů (R. Zelený 1973, 58 - 59).

Velká pozornost odborníků několika vědních oborů je však naproti tomu věnována rozsahu a proměnám zasídleneho území v raně středověkém období. Archeologové především upozornili na závažný nález dokládající kolonizaci západního Sedlečanska již na rozhraní 9. a 10. století (J. Hrala 1973), rozpoznali ostrůvkovitý charakter nejstaršího slovanského osídlení Černokostelecka, kde teprve v první polovině 13. století bylo vytvořeno souvislé osídlení (J. Klápště 1973) a potom sledovali postup osidlování jihovýchodního podhůří Chřibů (R. Snášil 1973a); tam se také podařilo archeologicky zachytit i postupnou koncentraci osídlení na přelomu 12. a 13. století (R. Snášil 1973a, 106, 108), tedy jev podmíněný změnami v raně středověké ekonomice a historicky doložený na velmi širokém teritoriu (M. Štěpánek 1973, 24 - 28, 36). Zatím nejkompaktněji s přihlédnutím k poznatkům všech dějepisných disciplín (zvláště však samotné historie) byl u nás sledován vývoj osídlení Košické kotliny; cenná monografie B. Varsikova dočkala se nyní publikace svého

druhého dílu (B. Varsik 1973). Mnohem stručnějši R. Zuberův pokus o sledování stejné tematiky na Jesenicku je převážně zaměřen až na mladší období (srov. recenzi J. Bakaly 1973b). Jak ukazují studie Z. Boháčovy napomůže při studiu dějin osídlení velmi mnoho i rozbor kostelních zasvěcení (Z. Boháč 1973b, 382 - 384) a potom i sledování geografického vztahu polohy kostelů a sídlišť (Z. Boháč 1973a). Velká zásluha toponomastiky na řešení této otázky je všeobecně známa (srov. stručný přehled jejích výsledků: J. Kuchař, S. Utěšený 1972, 427 - 428). Především toponomastickým materiálem máme také pro raný středověk doloženo i záměrné přesídlování obyvatelstva a to někdy i na velké vzdálenosti; ve výkladu, která všechna jména označují tzv. zajatecké či přesídlenecké osady, není však dosud jednoznačné shody (k této otázce srov. J. Kuchař, S. Utěšený 1972, 438 - 440, R. Šrámek 1973a, M. Majtán 1973, B. Varsik 1973, 317 - 320, V. Davídek 1973a, 265).

Vpodstatě jenom dílčí jsou nové poznatky o staroslovanském zemědělství, kterým se zabývalo pouze několik málo studií. Vedle stručného přehledu jeho vývoje v raném středověku, napsaného však zajímavým způsobem (M. Štěpánek 1973, 30 - 37), a shrnutí přínosu národopisného bádání pro řešení této problematiky (J. Kramářik 1973), dotkli se těchto otázek pouze paleobotanikové při analýze rostlinných zbytků nalezených při archeologických výzkumech (o plodinách pěstovaných v Mikulčicích E. Opravil 1973a, o nálezech kulturních plodin na slovenských lokalitách E. Hajnalová 1973a o rostlinách pěstovaných a rostoucích v okolí středověkých osad E. Opravil 1973b). Pouze ojedinělý hlas předpokládající existenci trojpolí hluboko před 12. stoletím (J. Kudrnáč 1973b, 419) nedojde zřejmě příznivého ohlasu (srov. opačný výklad M. Štěpánka 1973, 32 - 43). Také o chovu dobytka v raném středověku nalezneme v nové literatuře jenom několik stručných zmínek (M. Štěpánek 1973, 34, 37, F. Petrášek 1972, 16 - 17).

Z jednotlivých odvětví staroslovanské podomácké a řemeslné výroby přináší archeologický výzkum nejvíce pramenného materiálu ke studiu lučnickství. Jím se zabývala studie sledující v českém keramickém inventáři pronikání moravských prvků (R. Turek 1973a) a potom dva příspěvky hodnotící zcela protikladně význam značek na dnech nádob (Z. Váňa 1973e, V. Goš 1973a, 378). Z dalších keramických výrobků byly před časem podrobně D. Hejdovou a B. Nechvátalem analysovány dlaždice; tato práce byla nyní podrobně a kladně ohodnocena J. Čarkem (1973). K lepšímu poznání úrovně staroslovanského kovářství a jím užívaných výrobních technik a postupů velmi přispívají metalografické rozborů některých železných výrobků (V. Malý 1973, R. Snášil 1973d, 73 - 74). Pro celkový rozvoj raně středověké ekonomiky nebyl však zřejmě rozhodující vývoj jednotlivých nástrojů, jako spíše jejich zobecnění a nakonec i masové použití (zdůrazňuje to M. Štěpánek 1973, 30). Významným produkčním centrem železářských výrobků bylo v I. polovině 9. století hradiště v Pobedimi (D. Bialeková 1972, 103 - 105); tamější nálezy umožnily např. i zevrubnou analýsu ostruh (D. Bialeková

1972, 105 - 107). V mladším období lze potom archeologicky prokázat železářskou činnost na Blansku, kde byla také v širokém měřítku využívána povrchová ložiska hnědelů (V. Souchopová 1973). Z dalších výrobních odvětví byly zjištěny archeologické doklady dehtářství (o starším objevu D. Bialekové se zmiňuje J. Bárta 1972, 22) a potom sklářství (B. Chropovský 1973b, 295). V souvislosti se sklářstvím je velmi zajímavé upozornění jazykovědců na místní jméno Monor, které patrně označuje raně středověkou osadu výrobců náhredelníků (R. Krajčovič 1973, 29 - 31). Velmi podrobně bylo nyní analysováno velkomoravské textilnictví (M. Kostelníková 1973c, o dalších textilních nálezech M. Kostelníková 1973a, která také publikovala nález síťovacích jehlic z Mikulčic, viz též 1973b). Nesporně cenným pramenem pro poznání raně středověkého šperkařství a jeho vývoje na našem území se stanou nové nálezy nádherných šperků z pohřebiště u Královské jízdárny na Pražském hradě (Z. Smetánka, L. Hrdlička, M. Blajerová 1973). Část jich byla zřejmě zhotovena přímo na českém území a ukazuje potom vývoj šperku 10. století z ozdob předchozího velkomoravského období. Zatím málo je znám šperk z mladších období, kde archeologie dosud zápasí i s některými základními otázkami jeho chronologie (srov. upozornění Z. Smetánky 1973b, 463 - 464 ma labilitu dosavadních názorů na datování esovitých záušnic, o stejném problému A. Ruttkay 1973b, 38 - 39).

Dosud stále jenom sporadické a zpravidla pouze nepřímé jsou doklady o raně středověké těžbě rud a různých nerostů. I když se zatím nepodařilo nalézt v okolí Blanska stopy po exploataci povrchových ložisek hnědele, lze však z tamější nápadné kumulace slovanských osad se stopami železářské výroby oprávněně usuzovat na jejich využití (V. Souchopová 1973). Zatím nerozřešena zůstává otázka původu stříbra používaného při ražbě českých denárů (nově provedené spektrální analýzy mincovního kovu naznačily možnost, že Přemyslovci a Slavníkovci užívali k mincování stříbra pocházejícího z odlišných ložisek, srov. P. Radoměřský 1973, 92 - 101) a stejně neznámý je i zdroj zlata; nedávný archeologický výzkum sejpů na Strakonicku nepřinesl zatím přesvědčivé doklady pro tamější raně středověké rýžování (J. Kudrnáč 1973a). Díky petrografickému rozboru jsou však již mnohem přesnější naše představy o těžbě stavebního kamene a hornin užívaných kupř. k hotovení žernovů (o této otázce vícekrát psali J. Štelcl, J. Malina 1973). Nakolik rozšíří naše znalosti raně středověkého hornictví toponomastika studiem místních jmen odvozených od hornictví (o jejich soupis se pokusil V. Davídek 1973a, 247 - 263) zůstává zatím (především pro často nejistou chronologii těchto názvů) otevřeným problémem.

Jak ukázaly archeologické výzkumy celé řady hradisek, byla tato významnými středisky řemeslné práce (srov. např. D. Bialeková 1972, 103 - 105, J. Poulík 1973b, 15 a především J. Kudrnáč 1973b, 421). Po archeologické stránce toho zatím však mnohem méně víme o řemeslné produkci ve vesnických sídlech, která však byla později základem ekonomické moci knížete (D. Třeštitik 1973a, 63 - 64). Pro výrobní činnost v těchto osadách svědčí kupř. nálezy

různých pecí, jejichž přesné funkční určení (hrnčířské, chlebové či jiné) není často zatím dost dobře možné (R. Snášil 1973c, 82, týž 1973e, V. Nekuda 1973, 91, V. Goš 1973b, 63).

Soustavný zájem československých archeologů poutají na sebe staroslovanská hradiště. Často mnohaleté výzkumy některých těchto objektů bylo možné již uzavřít a přistoupit k celkovému archeologicko-historickému zhodnocení získaného materiálu. Stalo se tak v případě Starých Zámků u Líšně (Č. Staňa 1972), Starého Města u Uherského Hradiště (V. Hrubý 1972), Libušina (Z. Váňa 1973c), Levous (Z. Váňa 1973d), Nitry (B. Chropovský 1973b) a Pobedimi (D. Bialeková 1972). Na řadě objektů však výzkum trvá, jako je tomu kupř. v Mikulčicích (J. Poulík 1972, týž 1973b, 11 - 19, Z. Klanica 1973c), v Praze na Vyšehradě (B. Nechvátal 1973) a jinde. Archeologický výzkum také definitivně rozřešil spornou otázku, zda existovalo slovanské hradiště v Praze — Podhoří. Při výkopech tam totiž nebyly nalezeny vůbec žádné staroslovanské památky (M. Fridrichová 1973, 214). Problémem stále však zůstává, zda stálo slovanské hradiště i kdesi na území dnešního Uherského Brodu (tuto možnost nadhodil J. Pavelčík 1972, 39); stejně tak zatím ani poslední archeologické nálezy z hradiště u Osvětiman (P. Michna 1973, 194) nepřinesly obecně přijatelné řešení funkce tamějšího hradiště. Průzkum mnoha hradišť nashromáždil již o nich takové množství poznatků, že bylo možno přistoupit i k některým obecným úvahám o jejich významu pro soudobou ekonomiku (J. Kudrnábáň 1973b), kult a náboženství (M. Šolle 1973) a konečně o poměru k pozdějším městům (ve stručnosti R. Marsina 1973a, 339). V celé řadě studií byla řešena i velmi složitá problematika historické funkce jednotlivých hradišť a potom jejich možný vztah k určitým známým historickým událostem. Opětovně se uvažovalo kupř. o Wogastisburku (J. Kejř 1973), o centrálním hradu velkomoravské říše (literatura byla citována výše), o počátcích Prahy (K. Bend a 1973a), o Svatoplukově sídle v r. 869 (B. Chropovský 1973b, 296) a potom o historické funkci hradišť u Libušina a u Levous (literatura k těmto objektům uvedena výše). Naproti tomu bezcenný je však příspěvek laického bádání o Dřevíci (V. Šábl 1973, 39 - 112). Jako neúnosné byly nyní označeny literárním historikem také i některé myšlenky, které se před časem objevily ve V. Davidkově knize o budečském hradišti (O. Králík 1973). Zřejmě pouhou zajímavostí, kterou lze nejspíše vysvětlit geografickými faktory, je stále rostoucí počet hradisek, na nichž existovaly již dávno před jejich založením časně slovanské osady (naposledy zjištěno na Drahúši, srov. J. Bubeník 1973).

Zvláštní formu opevněných raně středověkých sídel představují velmožské dvorce, jejichž objev nesporně patří k úspěchům československé archeologie poslední doby. Vedle velkomoravského dvorce na Pohansku u Břeclavě (předchozí své práce o tomto objektu nejnověji shrnul v cizojazyčné studii B. Dostál 1973) podařilo se jiný odkrýt v Ducovém na Slovensku (k významu tamějšího objektu P. Ratkoš 1973b, o rotundě v Ducovém A. Ruttkay

1973c, 469 - 472) a zřejmě i na Starých Zámčích u Líšně na Brněnsku (Č. Staňa 1972, 138 - 141).

Hospodářským a demografickým zázemím staroslovanských hradisek byla vesnická neopevňená sídliště vytvářející v jejich blízkém okolí výrazné sídelní aglomerace (o tomto jevu na Nitransku B. Chropovský 1973b, 293 - 295). Jejich detailnější zkoumání jistě v budoucnu velmi mnoho napoví např. o otázkách výrobních a společenských (na tuto možnost upozornil naposledy D. Třeštík 1973d).

Zatím stále jenom velmi málo známy jsou neopevňené vesnické osady, i když byly nejběžnějším typem raně středověkého sídla kde žila naprostá většina obyvatelstva a které měly rozhodující význam pro tehdejší ekonomiku. Archeologické výzkumy vesnic byly zatím v ČSSR uskutečněny pouze na několika málo místech a i z těch jenom některé měly větší rozsah (srov. V. Goš 1973a, týž 1973b, V. Nekuda 1973, R. Snášil 1973a, týž 1973d, S. Vencl 1973). I tak jsou však jejich výsledky pozoruhodné, ať se to již týká kupř. poznatků o výběru míst ke stavbě osad, o jejich plánovitém zakládání, přemístování a velikosti (R. Snášil 1973a, 108, V. Goš 1973a, 373, k některým z těchto otázek také M. Štěpánek 1973, 24 - 29), nebo o vlastním příbytku a o ostatních vesnických stavbách (např. V. Nekuda 1973, 77 - 85, S. Vencl 1973, 367 - 368). K poslednímu problému má co říci i filologie a národopis (Š. Ondruš 1973, J. Kramařík 1973, 34). Zatím málo bylo zkoumáno a hodnoceno geologicko-ekologické prostředí jednotlivých osad (zdařilým pokusem o řešení této problematiky je studie Z. Smetánky 1973a). Lepší poznání raně středověkých vesnických osad zůstává však nadále naléhavým úkolem do budoucna. I v minulém období byly však na několika desítkách míst registrovány většinou náhodné sídlištní nálezy (převážně keramiky), které tak významně doplňují katastr těchto objektů (srov. J. Bláha 1973, J. Bubeník 1973, P. Čaplovič 1972, 34, A. Habovštiak, Š. Holčík 1973, 29, J. Hrala 1973, B. Klíma 1973, 98, L. Košnar, J. Waldhauser 1973, 185, O. Krupica 1973, 87 - 88, P. Michna 1973, J. Nekvasil 1973, B. Novotný 1973b, 66, J. Pavelčík 1972, 40, týž 1973, 96, Š. Schönweitzová 1972, 254, Z. Smetánka 1973a, 82, R. Snášil 1973b, 96, týž 1973c, týž 1973f, S. Stuchlík 1973, J. Špaček 1973, na různých místech, J. Unger 1973a, 212, týž 1973b, 214, týž 1973c, týž 1973d, M. Zápotocký 1973, 67 - 69).

Nesporně významným pramenem pro řešení mnoha otázek časně středověkých dějin jsou hřbitovy, které se proto i v posledním období těšily značnému zájmu archeologů. Větší výzkumy se uskutečnily na pohřebištích z avarsko-slovanského období v Šale (Z. Čilinská 1973b), z velkomoravské epochy v Rajhradě (Č. Staňa 1973), v Uherském Hradišti — Sadech (K. Marešová 1973) a na Pražském hradě (Z. Smetánka, L. Hrdlička, M. Blajerová 1973) a potom na hřbitově z 10. až 14. století v Ducovém (A. Ruttkay 1973b). Menší výkopy, záchranné výzkumy či jenom registrace nálezů hrobové provenience byly potom provedeny na několika desítkách lokalit (J. Fridrich 1973, M. Jašková 1973a, táž 1973b, Z. Klanica

1973b, P. Michna 1973, 191, K. Motyková 1973, B. Nechvátal 1973, B. Novotný 1973b, J. Pavelčík 1972, 39, H. Sedláčková 1973, L. Skružný 1973, R. Snášil 1973e, J. Špaček 1973, na různých místech, A. Vallašek 1972). Z takto získaného a velmi početného archeologického materiálu bylo možno usuzovat nejen na formu pohřebních obřadů v jednotlivých obdobích a sledovat jejich proměny (kupř. Z. Čilinská 1973a, táž 1973c, 9 - 16, K. Marešová 1973, 13 - 23, A. Ruttkay 1973b, 30 - 36), ale i na vývoj a chronologické zařazení památek nalezených v hrobech (kupř. Z. Čilinská 1973c, 17 - 28, A. Ruttkay 1973b, 36 - 40), dále na vztah hřbitovů ke hradištím (M. Šolle 1973, 385 - 388), na existenci různých typů hřbitovů (V. Hrubý 1973, 6) a konečně i na některé otázky čistě historické, jako kupř. problém intenzity a formy staromad'arského zásahu na Slovensko v 10. století (A. Točík 1973) či na souvislost některých hrobových nálezů s určitými dějinnými událostmi a i konkrétními historickými osobami (V. Budinský-Krička, N. Fettich 1973).

Z celé řady aspektů byly studovány počátky měny a mincovnictví v našich zemích. Velmi problematické otázky existence předmincovních platidel na Velké Moravě se dotkla pouze M. Kostelníková (1973b), která v nálezu síťovací jehly v Mikulčicích shledává potvrzení J. Pošvářovy teorie o užívání šátečkové měny na našem území již v 9. století. Vedle několika povšečných prací o českém mincovnictví denárového období, jako je jeho celkový přehled v rámci populárního shrnutí dějin české měny (B. Spáčil 1973, 54 - 61), dále stručná stať o mincovním regálu (J. Pošvář 1973b) či zahraničním čtenářům určený výťah z publikované práce o moravských mincovnách (J. Pošvář 1973c), zcela nesporně zaujme studie P. Radoměřského (1973), která využila výsledků kvalitativních spektrálních analys slavníkovských a přemyslovských denárů k úvahám o původu mincovního stříbra. Zatímco o pronikání přemyslovských denárů na polské území existuje v tamějších mincovních nálezech velmi mnoho dokladů (ukazuje na ně i rozbor již dříve nalezeného mincovního pokladu z Gečbice, jehož kmen tvořily české ražby, srov. A. Suhle 1973), je pro odborníky velkým překvapením výskyt těchto ražeb v jihmad'arském Nagyarsány (J. Sejbal 1973, 78). Značná hodnota uherských mincí v 11. až 13. století byla jednou z hlavních příčin, proč na toto území pronikala recipročně cizí měna jenom velmi málo (zcela tam chybí např. polské ražby, viz J. Hlinka 1973, 254 - 255). Vzpomenutý poklad v Nagyarsány přinesl však i nové poznatky o počátcích uherského mincovnictví a dal podnět k obnovení diskuse o existenci arpádovské mincovny v Bratislavě na počátku 11. století (o názorech mad'arského numismatika J. Gedaie referoval J. Sejbal 1973). Z nových mincovních nálezů zaujmou především tři severoitalské „široké denáry“ (dva z nich s dodatečnými otvory pro zavěšení) z konce 9. století, objevené na pohřebišti v sousedství mikulčické basiliky; o historické interpretaci tohoto nálezů se bude jistě mnoho uvažovat (T. Kučerovská 1973). Nález více než dvou set denárů na kostelním hřbitově v Ducovém (A. Ruttkay 1973b,

37, týž 1973c, 471) přinesl mnoho poznatků o vývoji tzv. obolu mrtvých a zřejmě také rozřešil dlouho diskutovaný problém, zda se do hrobů dostávaly mince vyšlé již z oběhu, či ražby platné (tamější nálezy svědčí pro druhý výklad, viz A. Ruttkay 1973a). Několik zatím blíže neurčených — patrně převážně uherských — mincí bylo získáno z mladohradištního pohřebiště v Novém Poddvorově (Z. Klanica 1973b) a ojedinělý denár olomouckého knížete Oty I. Sličného z raně středověké osady v Mohelnici (V. Goš 1973a, 372, týž 1973b, 63). K základní orientaci v rozsáhlé české numismatické literatuře dobře slouží přehledná práce E. Nohejlové-Prátové, která je odborníky kladně hodnocena (J. Kutnohorská 1973, Š. Kazimír 1973); vhodně ji doplňuje i bibliografie J. Pošváře (1973a) shrnující produkci moravských numismatiků z let 1960 až 1970.

Studium dějin obchodu v raném středověku bylo především doménou historiků. Zvláště nutno upozornit na v mnoha směrech objevnou práci D. Třeštíka (1973e), věnovanou problému centrálního trhu velkomoravské říše (autor ho hledá v Mikulčicích). Ze zboží importovaného na Velkou Moravu podařilo se archeologicky zjistit na několika lokalitách zbytky hedvábných textilií, pocházejících nejspíše z Byzance (M. Kostelníková 1973a, táž 1973c, 8, 9, 47). Naproti tomu kontakty se západním prostředím se v hmotných památkách projevují spíše stylovým ovlivněním, než vlastním jejich importem (J. Poulík 1973a, k témuž tématu srov. recensní poznámku D. Třeštíka 1973c a potom stručné zmínky o nálezech západních importů u nás: P. Čaplovič 1972, 34, D. Bialeková 1972, 107 - 108 aj.). U mnohých archeologických památek cizího původu nelze ovšem s jistotou rozhodnout, zda jsou skutečně dokladem obchodu (to se týká kupř. šperků velkomoravského charakteru z Pražského hradu, viz. Z. Smetánka, L. Hrdlička, M. Blajerová 1973, nebo u ozdob z Rajhradu blízkých šperkům bulharským, viz Č. Staňa 1973, 59). To již mnohem více napoví nálezy jantaru, které v sobě odrážejí směry některých hlavních obchodních cest (D. Třeštík 1973b, o nejdůležitějších obchodních stezkách raného středověku týž 1973e, 888 - 889 a stručně K. Benda 1973a, 472). Pokusy o přesnou rekonstrukci průběhu stezek — a to i v mladších obdobích — jsou však často jenom hypotetické a vyvolávají odborné polemiky (srov. kupř. J. Zemlička 1973a). Celkem obecně je nyní badateli zdůrazňován velký význam dálkového obchodu při vzniku slovanských států (např. R. Marsina 1973a, 340, K. Benda 1973a, 475). Z dopravních prostředků užívaných při dálkovém obchodu byly archeologickým výzkumem zjištěny pouze lodě, které ovšem mohly mít použití mnohostranné (J. Poulík 1973b, o lodích vozících na Moravu sůl srov. D. Třeštík 1973e, 874 - 875).

Zatímco do nedávné doby upíral se zájem uměleckých historiků téměř výlučně ke zděné sakrální architektuře devátého století (stručně o ní J. Poulík 1972, 5 - 16, 27 - 29), je nyní jimi především studováno stavitelství velkomoravského období. Z nejrůznějších aspektů se diskutuje zvláště o rotundách a to o jejich původu a vývoji (A. Merhautová-Livorová 1972,

okrajově K. Benda 1973c), o vzhledu Václavovy svatovítské rotundy na Pražském hradě (A. Merhautová-Livorová 1973, 90 pozn. 8 věcně odmítla pokus J. Pošmourného na novou rekonstrukci této stavby), o umělecko-historickém a dějinném významu nedávno objevené rotundy v Ducovém na Slovensku (A. Ruttkay 1973c, 469 - 471, srov. též P. Ratkoš 1973c) i o některých těchto stavbách v českém venkovském prostředí (Z. Smetánka 1973a, 86 - 87). Z ostatních raně středověkých staveb byla zevrubně analysována ještě Spytihněvova svatovítská basilika na Pražském hradě (A. Merhautová-Livorová 1973). Některé nové a velmi zajímavé objevy církevních architektur z tohoto období v Praze na Vyšehradě a v Praze — Břevnově (dosud známé z předběžných informativních článků, naposledy B. Nechvátal 1973, 13 - 19, V. Píša 1973) bude možné plně zhodnotit až po jejich podrobné publikaci. Východiskem k řešení celé řady otázek z dějin českého románského stavitelství je nesporně korpus památek publikovaných před několika lety A. Merhautovou-Livorovou, který byl v poslední době několikrát v odborných recenzích velmi kladně ohodnocen (K. Reichertová 1973, T. Lalík 1973, J. Žemlička 1973b). Jak vypadala v tomto období dřevěná sakrální architektura a jak vůbec byla početná, nelze zatím rozhodnout; i když se její existence všeobecně předpokládá (naposledy M. Šolle 1973, 388), zcela bezpečně se jí zatím v Čechách nepodařilo nikde archeologický výzkumem prokázat.

Z ostatních projevů umělecké činnosti raného středověku byla opětovně středem zájmu ozdobná industrie avarsko-slovanského období a to především pokud se týká původu a datování (Z. Čilinská 1972, též 1973d, D. Bialeková 1973). Podrobná analýsa motivu oranta uplatněného na některých nákoncích z Mikulčic přivedla K. Bendu (1973b) k zajímavému závěru o absenci byzantského vlivu na velkomoravské umělecké řemeslo. Výrazem „lidového“ uměleckého projevu 10. století je zřejmě drobná plastika psa z libického hradiště (R. Turek 1973c) a potom rytiny jezdců a koní na kamelech mladší libušínské hradby (Z. Váňa 1973c, 58 - 61); k posledně vzpomenutým jsou známy — zcela neprávem však českou vědou zatím opomíjené — motivicky i chronologicky velmi blízké analogie z Pražského hradu. Nová práce se zcela osobitým výkladem byla napsána i o iluminacích wolfenbüttelského rukopisu Gumpoldovy legendy; podle názoru A. Friedla (1973) mají své předlohy ve skriptoriu kláštera v Echternachu.

Poněvadž o původních předkřesťanských náboženských představách dávných Slovanů žijících na dnešním československém území nemáme téměř vůbec historické zprávy, je jejich přesnější poznání znemožněno. Proto pouze hypoteticky — a zpravidla i málo věrohodně — jsou sledovány jejich projevy v některých hmotných památkách, jako kupř. v ukládání depotů železných nástrojů do země (své názory, odborné veřejnosti již známé z předchozích autorových prací, opakuje B. Novotný 1973a), v nálezech zvířecích masek z pohřebiště v Uherském Hradišti — Sadech (K. Marešová 1973, 23 opětovně pomýšlí na totemismus), ve zvláštním hromadném pohřbu z Bra-

tislavy (A. Vallašek 1972, 247) nebo ve zdobeném hliněném kotouči z Li-
bušina (Z. Váňa 1973c, 81 - 82, týž 1973c, 370, který dokonce předpokládá
kultovní význam tamější časně slovanské osady). Projev magických pověr
spatřují také někteří badatelé ve značkách na dnech nádob (naposledy Z.
Váňa 1973e), ačkoliv jsou proti tomuto výkladu vznášeny námitky (např.
V. Goš 1973a, 378). Nakolik patřil k funkcím našich slovanských hradisek
také kult (to se domnívá M. Šolle 1973, 383 - 384) bude možno jednoznačně
rozhodnout až po zcela bezpečně prokázané existenci kultovních míst na
těchto objektech. I když se praslovanské mytologické a démonické představy
snaží rozpoznat i národopis, jsou výsledku tohoto studia značně sporné,
neboť se opírají o prameny až mnohem mladší (přehled této otázky i se struč-
ným popisem náboženství dávných Slovanů v Pomohí a na Rusi podal J.
Komorovský 1973a, 394 - 413, týž 1973b, 299 - 312).

Zatímco problematiku počátků křesťanství v našich zemích se historikové
a archeologové dotkli nejnověji pouze několika stručnými zmínkami (tak
J. Poulík 1973b, 17 upozornil na existenci jakéhosi církevního okrsku na
mikulčickém hradišti a J. Bakala 1973a vyslovil řadu kritických pozná-
mek k V. Medkové práci o dějinách křesťanství na Moravě), stoupl naopak
v souvislosti s mileniovým výročím vzniku pražské diecése zájem o proble-
matiku církevních dějin v přemyslovském státě. Vedle studií sledujících
okolnosti založení pražského biskupství (kupř. přetisk starší práce F. Dvor-
níka 1973, z cizích odborníků především G. Zimmermann 1972, stručně
o pražských biskupech L. Jehlička 1973) byla potom především studová-
na nejstarší církevní správa v Čechách a její vývoj (ve velmi cenné studii
J. V. Polc 1973), dále postavení církve v přemyslovském státě (R. Nový
1972, 63 - 85, 115 - 137, 153 - 160, o jejím významu pro vládnoucí feudál-
ní třídu uvažoval D. Třeštík 1973a, 58 - 61), počátky církevních synod
v Čechách (R. Zelený 1973), český podíl na christianisaci Polska (ve stručné
kompilační práci F. Jehlička 1973) a konečně postupné vytváření kultu
zemských patronů a českých světců (V. Ryněš 1973), z nichž o osobě Voj-
těchově byla napsána samostatná a velmi podrobná studie (R. Turek 1973b).
Ve stále probíhající diskusi o přežívání slovanské liturgie i po zániku velko-
moravské říše se objevily nyní dva hlasy, které s touto retardací počítají
(J. Pokorný 1973, s. O. R. Halagovými názory na tuto otázku pokud se
dotýká slovenského území vyslovil souhlas R. Marsina 1973b). Zvláštní
kapitolu ve studiu církevních dějin představuje bádání o poloze kostelů
na hradech a vesnických sídlištích (M. Šolle 1973, 388 - 390, Z. Boháč
1973a), která je totiž odrazem celé řady historických okolností.

Samostatnou kapitolu bádání o problematice našich nejstarších církevních
dějin představuje studium kostelních zasvěcení. Z frekvence jednotlivých
patrocinií lze uvažovat nejen na chronologii kostelních staveb, ale i na
vlivy prostředí a oblastí a na postup osídlování našich zemí od 10. století.
Vedle cenné studie Z. Boháčovy (1973b), který v ní stručně shrnul výsledky

svého předchozího studia této otázky, zabývali se ještě nejstaršími patrocinii českých kostelů V. Ryneš (1973, 80 - 97) a R. Nový (1972, 70 - 71).

Z literárně-historické tematiky byly sledovány některé dílší problémy z dějin staroslověnského písemnictví (o tzv. bulharské legendě a Životě Nau-mově psal J. Podhorný 1973, který obě díla považuje za původně jedinou literární památku sepsanou v r. 916) a potom především otázka kristiánovská. Vedle dílčích poznámek celé řady autorů (O. Králík 1973, H. Bulín 1973b a okrajově týž 1973a), kteří shodně kladou vznik legendy Kristánovy na sklonek 10. století, vystoupil Z. Fiala (1973a) s dalším příspěvkem, kterým se snažil prokázat její o tři století mladší původ. Některé Z. Fialovy argumenty nepochybně vyvolají mezi badateli i negativní ohlas (předchází Z. Fialovu studii věnovanou stejnému problému věcně odmítl J. Ludvíkovský 1972), neboť jím zdůrazňovanou Kristiánovu chybnou charakteristiku krále Jindřicha I. (což má být dokladem pro pozdější sepsání této legendy) běžně nalezneme v písemnostech z počátku 11. století. Nejrůznějších otázek z literární historie z období počátků písemnictví na našem území se ve stručnosti a bez nových pohledů dotkla i práce o dějinách českého a slovenského dějepisceví (F. Kutnar 1973, 14 - 39) a potom i H. Bulínův (1973a) komentář k O. Králíkovým názorům na literární činnost sv. Vojtěcha a jeho druhů i na svatovojtěšskou hagiografii.

Archeologie nemůže zatím nic podstatného k dějinám písemnictví říci; jedinými předměty získanými archeologickými výzkumy, které mají vztah ku psaní, jsou u nás nálezy kovových pisátek — stilů (o mikulčických J. Poulík 1973b, 17).

Ke mnoha otázkám nejstarších slovanských dějin má co říci i jazykoveda (o nutnosti konfrontace jejich poznatků s výsledky archeologického bádání V. Polák 1973a). Tak k objasnění slovanské expanse do střední Evropy přispívá studiem substrátových slov a potom předslovanských jmen v české toponymii (V. Polák 1973b, o E. Schwarzově studii věnované této otázce referoval J. Skutil 1973a). Velkomoravsko-byzantské kontakty dokumentuje potom lingvistika shledáváním řeckých slov v lexiku slovanských jazyků (R. Krajčovič 1973) a studiem vlivů řečtiny na staroslověnštinu (R. Večerka 1973). Naproti tomu o problému, kterému pozdějšímu slovanskému jazyku byla bližší řeč obyvatelstva Velkomoravské říše, bude se ještě patrně dlouho diskutovat (poslední příspěvek o této otázce je od J. Doruly 1973). V některých dílčích otázkách může lingvistika napomoci i při studiu slovanské hmotné kultury (např. slovanského domu, srov. Š. Ondruš 1973). Naopak je však nyní již opuštěna myšlenka, že studiem rozšíření nářečí českého jazyka lze vystopovat i rozsah původních českých kmenových území (J. Bělič 1972, 319, pochvalnou recenzi Běličovy práce napsal I. Ripka 1973).

Na řešení celé řady historických problémů staroslovanského období se v poslední době velmi významně podílí i toponomastika (populárně o těchto

otázkách J. Kuchař, S. Utěšený 1972, 410 - 446). Vedle dílčích poznámek k dějinám Velké Moravy (J. Skutil 1973a) jsou nesporně velmi zajímavé její poznatky o postupu osídlování našich zemí; jednou z jeho forem bylo i násilné přesídlování obyvatelstva (podle poznatků filologů patrně velmi intenzivní, srov. J. Bělič 1972, 320), jehož dokladem jsou místní jména odvozená od názvů národů, kmenů a hradů (o této otázce v dílčích poznámkách uvažovala řada autorů, srov. M. Majtán 1973, R. Šrámek 1973a, B. Varsík 1973, 317 - 320, V. Davídek 1973a, 265). Zatímco slavnost některých hydronym na Slovensku je předmětem stálých diskusí (o Š. Ondrušově práci vykládající jméno Váh kladně referoval M. Kučera 1973), lze naopak jiná tamější místní jména (a to Temerech a Monor) odvodit dokonce z řečtiny (R. Krajčovič 1973 pomyslí na vlivy nejspíše v období velkomoravském). Toponomastika má svůj podíl i při výzkumu zaniklých osad (R. Šrámek 1973c) a nepochybně napomůže i při studiu některých otázek ekonomických (ukazuje to soupis místních jmen odvozených od hornictví, srov. V. Davídek 1973a, 247 - 263). Nespornou chloubou československé toponomastiky jsou velké soupisy místních jmen; před lety vydaný první díl moravských místních jmen se dočkal dalších pochvalných recenzí (R. Zuber 1973). Naproti tomu ojedinelý hlas odmítající ne vždy vybranými slovy všechny výsledky, ke kterým dospěla česká toponomastika (V. Davídek 1973b, týž 1973a, 242 - 246, 264 - 267), je ovšem zcela pochybený (R. Šrámek 1973b, týž 1973c, 57).

Zájem československých antropologů je v poslední době zaměřen na komplexní zkoumání tělesného habitu staroslovanské populace (po stránce metrické, morfologické a zdravotnické) a na otázky paleodemografické. Východiskem jsou rozbor skeletového materiálu z velkých hřbitovů, jako z Pobedimi „Na laze“ (M. Thurzo 1972) a Prahy — Lahovic (J. Chochol 1973, tam využity práce i jiných čs. antropologů), i když svůj význam mají i analýsy malých souborů antropologického materiálu (M. Stloukal 1973a, týž 1973b). Celkem jenom málo může říci o zdravotním stavu staroslovanské populace archeologie; v této souvislosti je možno upozornit pouze na zajímavý nález skalpelu z vlašského hradíště (L. Hrdlička 1973).

Vedle antropologie podílejí se na řešení problematiky staroslovanského období ještě i další přírodovědné disciplíny. Tak kupř. paleobotanika analýsami nalezených rostlinných zbytků zjišťuje, které plodiny byly v raném středověku pěstovány a sety (nejnověji na podkladě rozboru nálezů z bývalého říčního koryta u mikulčického hradiska, srov. E. Opravil 1973a, obecně o této otázce i E. Hajnalová 1973), a pokouší se též rekonstruovat i někdejší bylinná a lesní společenstva v okolí zkoumaných nalezišť (E. Opravil 1973b, týž 1973c). Zatím v počátcích je v Československu využití nálezů dřev pro otázky dendrochronologické, i když první pokusy byly i v tomto směru již učiněny (V. Židek 1973). Metalografický a spektrální rozbor některých nalezených památek napomohl nejenom rozpoznat technologii výroby staroslovanských železářských předmětů (např. nožů a seker, srov. V.

Malý 1973, R. Snášil 1973d, 73 - 74), ale přispěl též významnou měrou k řešení otázky původu mincovního stříbra užívaného k ražbě přemyslovských a slavníkovských denárů (P. Radoměský 1973, 92 - 101). Již řadu let jsou také prováděny petrografické rozbory kamenného stavebního materiálu z raně středověkých objektů a potom i některých výrobků z kamene (výsledky těchto zkoumání — odborné veřejnosti dobře známé z předchozích studií — opětovně ve stručnosti shrnuli J. Štelcl, J. Malina 1973, 96).

Poslední moderně napsané (byť jenom ve formě populárně-vědecké) shrnutí všech základních poznatků o nejstarších dějinách, hmotné i duchovní kultuře západních Slovanů v raném středověku přinesla v r. 1971 kniha východoněmeckého archeologa J. Herrmanna, která byla vydána i ve slovenském překladu (J. Herrmann 1973, srov. recenzi německého originálu od I. Pleinerové 1973). Navíc byla doplněna stručným přehledem staroslovanského období na Slovensku (B. Chropovský 1973a).

Několik autorů zaměřilo také svůj zájem na celkové populárně-vědecké zpracování dějinného vývoje v pravěku a ve staroslovanském období v určitých regionech. O. Krupica takto zhodnotil veškeré archeologické nálezy z horního Ponitří (O. Krupica 1973, o staroslovanském období na s. 78 - 88), V. Podborský spolu s V. Vildomcem ze Znojemska (V. Podborský, V. Vildomec 1972, o slovanské epoše s. 129 - 139, srov. recenzi J. Ungra 1973f) a J. Bárta z Bojnic a okolí (J. Bárta 1972, o staroslovanských nálezích s. 22 - 24). Obdobně koncipované jsou i úvodní kapitoly v některých publikacích věnovaných povšechné historii měst či osad, jako kupř. Uherskému Brodu (J. Pavelčík 1972, 39 - 40), Veselí nad Moravou (R. Hurt, B. Němeček 1973, 7 - 8), Hustopečím (J. Unger 1972, 21, tam zatím archeologické nálezy ze staroslovanského období zcela chybí) a Veličné (P. Čaplovic 1972, 34).

Speciálních edicí archeologického materiálu — nehledíme-li ovšem na běžné publikování nálezů v různých studiích a člancích — nemá zatím československá archeologie mnoho. Jistě k nejlepším patří slovenská řada „Catalogi“, v níž byl nejnověji zveřejněn materiál z pohřebiště v Želovcích (Z. Čilinská 1973c). Publikace se nyní dočkal i druhý (závěrečný) díl katalogu pravěké sbírky mělnického musea (obsahuje i raně středověké nálezy, srov. K. Sklenář 1973).

Z prací zaměřených k teoretickým problémům bádání o raně středověkých dějinách nutno upozornit' na dvě studie Z. Váni; v první se autor pokusil o periodisaci staroslovanského období v Čechách (Z. Váňa 1973a) a ve druhé naznačil možnosti archeologie a historie při řešení dějinných problémů raného středověku i na nutnost jejich vzájemné spolupráce (Z. Váňa 1973b).

K dosud nepočítaným bibliografickým pomůckám ke staroslovanským dějinám přibýlo především další pokračování pravidelně publikovaného informativního přehledu výsledků československého bádání o této tématice (podchyteny studie z r. 1971, viz J. Sláma 1973), potom soupis moravské vlastivědné literatury za rok 1972 (registruje i práce o staroslovanské pro-

blematicke, srov. J. Kubíček 1973) a konečně soupis studií z let 1960 - 1970 zabývajících se dějinami moravského mincovnictví (J. Pošvář 1973a). Základní bibliografickou orientaci v československé onomastické literatuře umožňuje článek J. Skutila (1973b) podávající stručný přehled vývoje tohoto vědního oboru v českých zemích.

Ze studií zabývajících se dějinami slavistiky i jednotlivých slavistických disciplín je nutno na prvním místě se zmíniti o zasvěceně napsaném celkovém přehledu dějin této vědy z pera M. Kudělký a Z. Šimečka (1973). Nově byly studovány počátky vědecké slavistiky na Slovensku (M. Laciok 1973), hodnocen význam a ohlas díla P. J. Šafaříka (J. Novotný 1973) a konečně napsány i dějiny české onomastiky (J. Skutil 1973b).

LITERATURA

Seznam zkratk: AR — Archeologické rozhledy; Byz — Byzantinoslavica; ČSČH — Československý časopis historický; HG — Historická geografie; PA — Památky archeologické; SLA — Slovenská archeológia; ZMK — Zpravodaj Místopisné komise ČSAV.

- Avenarius, A. 1973: recense práce A. Kollautz, H. Miyakawa, *Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes, Die Jou-Jan der Mongolei und die Awaren in Mitteleuropa*, I.-II., Klagenfurt 1970, Historický časopis XXI, 137 - 138.
- Bakala, J. 1973a: recense práce V. Medka, *Osudy moravské církve do konce 14. věku*, I. díl, Praha 1971, Vlastivědný věstník moravský XXV, 216 - 217.
- 1973b: recense práce R. Zuberu, *Osidlení Jesenicka do počátku 15. století*, Opava 1972, Časopis Slezského musea, vědy historické XXII, 90 - 93.
- Bárta, J. 1972: *Pravek Bojnic od staršej doby kamennej po dobu slovanskú*, Bratislava.
- Benda, K. 1973a: *K otázce počátků Prahy*, Umění XXI, 471 - 477.
- 1973b: *Mikulčický orans*, PA LXIV, 86 - 104.
- 1973c: recense práce V. Gervers-Molnárové, *A középkori Magyarországot rotundái*, Cahiers d'histoire de l'art 4, Budapest 1972, PA LXIV, 162 - 163.
- Bělič, J. 1972: *Nástin české dialektologie*, Praha.
- Bialeková, D. 1972: *Influence carolingienne sur l'art de la Slovaquie du sud-ouest sous le jour des recherches effectuées à Pobeďim — distr. Trenčín*, in: *Les questions fondamentales du peuplement du Bassin des Carpathes du VIIIe au Xe siècle*, Budapest, 103 - 110.
- 1973: *Beziehungen zwischen Mittelasien und dem Karpatenbecken im 6. - 8. Jahrhundert*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, II, Berlin 321 - 330.
- Bláha J. 1973: *Poslední archeologické příspěvky k nejstarším dějinám Kroměříže (okr. Kroměříž)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 74 - 75.
- Boháč Z. 1973a: *K některým geografickým aspektům středověkého osídlení v našich zemích*, HG 10, 151 - 169.
- 1973b: *Patrocínia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*, ČSČH XXI, 369 - 388.
- Bubeník J. 1973: *Několik nových časně slovanských nálezů ze severozápadních Čech*, AR XXV, 678 - 680.

- Budinský-Krička V., Fettich N. 1973: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplín*, Bratislava.
- Bulín H. 1973a: *Labyrint dávných dějin českých, K názorům Oldřicha Králíka na nejstarší rodokmen latinské a slovanské literatury v Čechách 10. století*, Časopis Matice moravské 92, 371 - 378.
- 1973b: recense práce J. Ludvíkovského, *Tunna und Gommon — Wikinger aus der Prager Fürstengefolgschaft?*, Folia Diplomatica I, Brno 1971, 171 - 188, Časopis Matice moravské 92, 164 - 165.
- Čaplovič P. 1972: *Praveké osídlenie obce a okolia*, in: *Veličná, 700 rokov trvania obce*, Martin, 25 - 39.
- Čarek J. 1973: recense práce D. Hejdové, B. Nechvátala, *Raně středověké dlaždice v Čechách*, PA LXI, 1970, 100 - 183, 395 - 471, Pražský sborník historický VIII, 198 - 199.
- Čilinská Z. 1972: *Critères de datation de l'industrie à ferrures moulées dans les nécropoles du VIe au VIIIe siècle*, in: *Les questions fondamentales du peuplement du Bassin des Carpathes du VIIIe au Xe siècle*, Budapest, 71 - 76.
- 1973a: *Bestattungsritus bei Awaren und Donauslawen*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, II, Berlin, 331 - 337.
- 1973b: *Dve predveľkomoravské pohrebiská v Šali, okr. Galanta*, AR XXV, 527 - 539.
- 1973c: *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava.
- 1973d: recense práce J. Dekana, *Herkunft und Ethnizität der gegossenen Bronzeindustrie des VIII. Jahrhunderts*, SIA 20, 1972, 318 - 452, PA LXIV, 489 - 494.
- 1973e: recense práce L. Kraskovské, *Slovansko-avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici*, Bratislava 1972, SIA XXI, 242 - 244.
- Davídek, V. 1973a: *Hornictví v zrcadle místních jmen*, in: *Studie z dějin hornictví 4*, Praha, 239 - 274.
- 1973b: *Replika*, Sborník Československé společnosti zeměpisné 78, 80.
- Dorul'a, J. 1973: *Slováci a ich reč (Prispevok k starším dejinám slovenčiny)*, Jazykovedný časopis XXIV, 131 - 141.
- Dostál, B. 1973: *Ein slawischer Herrenhof des 9. Jahrhunderts in Břeclav-Pohansko (Mähren)*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 299 - 306.
- Dvorník, F. 1973: *Zakládací listina pražského biskupství*, Duchovní pastýř XXII, 103 - 104, 109.
- Fiala, Z. 1973a: *O Kristiánových znalostech historie 10. století*, ČSČH XXI, 389 - 398.
- 1973b: recense práce F. V. Mareše, *Das Todesjahr des hl. Wenzel in der I. kirchenslawischen Wenzelslegende*, Wiener slavistisches Jahrbuch 17, 1972, 192 - 208, ČSČH XXI, 903 - 906.
- Fridrich, J. 1973: *Kostrové hroby ze střední až mladší doby hradištní ve Studicích, o. Ústí n. Labem*, AR XXV, 448 - 451.
- Fridrichová, M. 1973: *Praha 8 — Podhořb*, Pražský sborník historický VIII, 213 - 216.
- Friedl, A. 1973: *Nové poznatky k dějinám českého malířství v raném a vrcholném středověku*, Umění XXI, 257 - 295.
- Friesinger, H., Mitscha-Märheim H. 1972: *Výskum na hradisku Schanze v Thunau pri Garse, Dolné Rakousko*, Ochrana pamiatok 8, 209 - 227.
- Goš, V. 1973a: *Slovanská osada v Mohelnici*, AR XXV, 371 - 380.
- 1973b: *Slovanská osada v Mohelnici v roce 1972 (okr. Šumperk)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 62 - 64.
- Habovštiak, A., Holčík Š. 1973: *Archeologický výskum v Hronskom Beňadíku*, Vlastivedný časopis XXII, 27 - 29.

- Hajnalová, E. 1973: *Príspevok k štúdiu, analýze a interpretácii nálezov kultúrnych rastlín na Slovensku*, SIA XXI, 211 - 220.
- Haussig, H. W. 1973: *Zur Lösung der Awarfrage*, Byz XXXIV, 173 - 192.
- Havlík, L. E. 1973a: *Einige Fragen der Ethnogenese der Slawen im Lichte der römischen und byzantinischen Historiographie (1. Hälfte des 1. Jahrtausends)*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 153 - 159.
- 1973b: *Jednota Slovanů — představy a historie*, in: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě, Literatura — folklór — historie*, Praha, 349 - 354.
- Herrmann, J. 1973: *Od Hradčian po Vinetu, Rané kultúry západných Slovanov*. Martin.
- Hlinka, J. 1973: *Pol'ské razby v nálezoch minci na Slovensku*, Zborník Slovenského národného múzea LXVII, História 13, 253 - 291.
- Hrala, J. 1973: *Slovanská keramika z Jablonné nad Slapskou nádrží*, AR XXV, 546 - 550.
- Hrdlička, L. 1973: *Nález skalpelu na slovanském hradišti ve Vraclavi*, HG 10, 219 - 223.
- Hrubý, V. 1972: *Antiqua civitas — Veligrad, Ochrana pamiatok* 8, 57 - 108.
- 1973: *Pohřebiště vypovídají*, in: *Svědectví staroslovanských hrobů, Archeologický výzkum v Uherském Hradišti — Sadech, Uherské Hradiště*, 5 - 8.
- Hurt, R. 1973: recense práce M. Zemka, *Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století (Příspěvek k nejstarším dějinám Moravy)*, Brno 1972, *Vlastivědný věstník moravský* XXV, 96 - 98.
- , Němeček B. 1973: *Veselí nad Moravou, Dějiny města*. Brno.
- Chochol, J. 1973: *Antropologie staroslovanské skupiny z Lahovic u Prahy*, PA LXIV, 393 - 462.
- Chropovský, B. 1972: *Évolution et état du peuplement de la Slovaquie aux VIIIe - Xe siècles*, in: *Les questions fondamentales du peuplement du Bassin des Carpathes du VIIIe au Xe siècle*, Budapest, 57 - 69.
- 1973a: *Doslov*, v knize J. Herrmanna, *Od Hradčian po Vinetu*, Martin, 247 - 264.
- 1973b: *Forschungsergebnisse über das slawische Nitra des 6. bis 11. Jahrhunderts*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 291 - 297.
- Jašková, M. 1973a: *Hrob ze střední doby hradištní v Přerově — Předmostí (okr. Přerov)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 61 - 62.
- 1973b: *Nález mladohradištního hrobu v Přerově (okr. Přerov)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 65.
- Jedlička, F. 1973: *První biskupství v Polsku*, *Duchovní pastýř* XXII, 39 - 40.
- Jehlička, L. 1973: *Pražští biskupové 973 - 1344*, in: *Tisíc let pražského biskupství 973 - 1973*, Praha, 125 - 137.
- Kazimír, Š. 1973: recense práce E. Nohejlové-Prátové, *Zwei Jahrhunderte wissenschaftliche Numismatik in den böhmischen Ländern 1771 - 1971*, Praha 1972, *Historický časopis* XXI, 644.
- Kejř, J. 1973: *Wogastisburk — burgum?*, ČSČH XXI, 399 - 410.
- Klanica, Z. 1973a: *Die Slawen im Marchgebiet und die Beziehungen zum awarischen Stammesverband*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, II, Berlin, 339 - 344.
- 1973b: *Mladohradištní pohřebiště v Novém Poddvorově (okr. Hodonín)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 64 - 65.
- 1973c: *Předběžná zpráva o výsledcích devatenácté sezóny výzkumu v Mikulčicích (okr. Hodonín)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 51 - 53.
- Klápště, J. 1973: *Černokostelecko jako kolonizační oblast*, HG 10, 123 - 138.
- Klíma, B. 1973: *Další nálezy z Bulhar (okr. Břeclav)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 98 - 99.

- Komorovský, J. 1973a: *Slované*, in: *Světové mytologie, nábožensko-mytologické systémy národů světa*, Praha, 394 - 413.
- 1973b: *Slovania*, in: *Mytologie sveta*, Bratislava, 299 - 312.
- Kostelníková, M. 1973a: *Dvě tkaniny z pohřebiště v Rajhradě (okr. Brno — venkov)*, Přehled Výzkumů 1972, Brno, 60 - 61.
- 1973b: *Sít'ovací jehly z Mikulčic*, AR XXV, 680 - 682.
- 1973c: *Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě*, Praha.
- Košnar, L., Waldhauser J. 1973: *Nálezy keramiky pražského typu a keramiky 4. - 5. stol. v objektu ze Svijan, okr. Liberec*, AR XXV, 185 - 195.
- Krajčovič, R. 1973: *Dva byzantinslavizmy v starej slovenskej toponymii*, Jazykovedný časopis XXIV, 27 - 33.
- Králík, O. 1973: *Nové pochybnosti o tzv. Kristiánovi*, Listy filologické 96, 246 - 250.
- Kramařík, J. 1973: *Přínos studia české lidové kultury k badání o slovanských starožitnostech v posledních padesáti letech*, Český lid 60, 31 - 39.
- Kraskovská, L'. 1972: *Les Portes de Bratislava aux VIII - Xe siècle*, in: *Les questions fondamentales du peuplement du Bassin des Carpathes du VIIIe au Xe siècle*, Budapest, 77 - 83.
- Krupica, O. 1973: *Pravek severného povodia rieky Nitry*, Bratislava.
- Kubiček, J. 1973: *Moravika — vlastivědná literatura za rok 1972*, Vlastivědný věstník moravský XXV, 318 - 340.
- Kučera, M. 1973: recense práce Š. Ondruše, *Je pomenovanie rieky Váh slovanské?*, Slovenská reč 37, 1972, 257 - 263, Historický časopis XXI, 476.
- Kučerovská, T. 1973: *Nálezy severoitalských mincí na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic*, Moravské numismatické zprávy 13, 10 - 15.
- Kudělka, M., Šimeček Z. 1973: *K problematice dějin slavistiky*, in: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě*, Literatura — folklór — historie, Praha, 363 - 374.
- Kudrnáč, J. 1973a: *Archeologický průzkum býv. rýžoviště zlata u Modlešovic, Jihočeský sborník historický 1973*, seš. 1, 59.
- 1973b: *Das Wirtschaftsleben auf den slawischen Burgwällen Böhmens*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 419 - 422.
- Kuchař, J., Utěšený S. 1972: *Čeština všední i nevšední. Čtvrtý výběr jazykových koutků Čs. rozhlasu z dialektologie, frazeologie a onomastiky*, Praha.
- Kutnar, F. 1973: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepiscetví v druhé polovině 19. století*, Praha.
- Kutnohorská, J. 1973: recense práce E. Nohejlové-Prátové, *Dvě století vědecké numismatiky v českých zemích (1771 - 1971)*, Praha 1971, Slezský sborník 71, 80.
- Laciok, M. 1973: *Slovenská slavistika v období počiatkov národného obrodzenia*, in: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě*, Literatura — folklór — historie, Praha, 405 - 410.
- Lalík, T. 1973: recense práce A. Merhautové, *Rané středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, Kw. H. K. M. XXI, 125 - 126.
- Łowmiański, H. 1973: *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n. e.*, t. V, Warszawa.
- Ludvíkovský, J. 1972: *Civitas Pragensis a metropolis Pragensis v Kristiánově legendě*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada uměnovědná, F 16, 7 - 16.
- Majtán, M. 1973: *O názve obce Slažany*, Kultúra slova 7, 223 - 224.
- Malý, V. 1973: *Slovanské sekery ve sbírkách muzea v Brandýse n. Lab. — Staré Boleslavi, Rozbor výrobní technologie*, AR XXV, 381 - 387.
- Marešová, K. 1973: *Staroslovanské pohřebiště v Uherském Hradišti — Sadech*, in: *Svědectví*

- staroslovanských hrobů. Archeologický výzkum v Uherském Hradišti — Sadech, Uherské Hradiště, 11 - 31.*
- Marsina, R. 1973a: *K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. stor.*, Historický časopis XXI, 337 - 367.
- 1973b: referát o práci O. R. Halagy, *Cyrilometodejské dedičstvo po príchode Maďarov*, Slavia XLI, 1972, 285 - 294, Historický časopis XXI, 475 - 476.
- 1973c: *Štúdie k slovenskému diplomatáru I. (druhá časť)*, Historické štúdie XVIII, 5 - 119.
- Merhautová-Livorová, A. 1972: *Ursprung, Zweckbestimmung und Bedeutung der böhmischen Rundkirchen*, in: *Actes du XXe Congrès international d'histoire de l'art*, Budapest 15 - 20 septembre 1969, Budapest, 381 - 384.
- 1973: *Biskupský kostel na Pražském hradě*, Umění XXI, 81 - 92.
- Michna, P. 1973: *Přehled archeologických výzkumů na Moravě za rok 1972*, Vlastivědný věstník moravský XXV, 190 - 196.
- Motyková, K. 1973: *Pohřebiště z mladší doby hradištní ze Zdětína, o. Mladá Boleslav*, AR XXV, 451 - 452.
- Nechvátal, B. 1973: *Archeologický výzkum Vyšehradu*, Pražský sborník historický VIII, 5 - 28.
- Nekuda, V. 1973: *Raně středověké typy sídlištních objektů ve Mstěticích*, Časopis Moravského musea, vědy společenské LVIII, 77 - 96.
- Nekvasil, J. 1973: *Nové naleziště u Bořitova (okr. Blansko)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 98.
- Novotný, B. F. 1973a: *Depots von Opfersymbolen als Widerspiegelung eines heidnischen bäuerlichen Kultes in Großmähren und im wikingschen Skandinavien*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongress für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 275 - 282.
- 1973b: *Slovanské osídlení a hroby z pozdní doby hradištní na Starém Brně (okr. Brno)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 66 - 67.
- Novotný, J. 1973: *Ke vzniku, významu a ohlasu Slovanských starožitností Pavla Josefa Šafaříka*, Nové obzory 15, 199 - 219.
- Nový, R. 1972: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha.
- Ondruš, Š. 1973: *Lingvistický příspěvek k dějinám slovanské architektury*, Jazykovedný časopis XXIV, 18 - 26.
- Opravil, E. 1973a: *Předběžné výsledky analýzy rostlinných zbytků z výplně říčního koryta z Mikulčic (okr. Břeclav)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 53 - 55.
- 1973b: *Příspěvek k charakteristice středověkých rostlinných souborů*, in: *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2*, Uherské Hradiště, 67 - 87.
- 1973c: *Změny údolní nívy Moravy ve středověku*, in: *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2*, Uherské Hradiště, 89 - 92.
- Pavelčík, J. 1972: *Město v pravěku*, in: *Uherský Brod, minulost a současnost slováckého města*, Brno, 17 - 40.
- 1973: *Pravěké nálezy z Hradce nad Moravicí (okr. Opava)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 96 - 97.
- Petrášek, F. 1972: *Geneze chovu skotu v českých zemích*, Praha.
- Piša, V. 1973: *Praha 6 — Břevnov (klášter)*, Pražský sborník historický VIII, 217 - 219.
- Pleinerová, I. 1973: recenze práce J. Herrmanna, *Zwischen Hradschin und Vineta, Frühe Kulturen der Westslawen*, Leipzig—Jena—Berlin 1971, AR XXV, 350 - 351.
- Podborský, V., Vildomec V. 1972: *Pravěk Znojemska*. Brno.
- Podhorný, J. 1973: *Dvě památky západobulharského původu*, Listy filologické 96, 149 - 153.
- Pokorný, L. 1973: *Liturgická tvář mladé diecéze*, in: *Tisíc let pražského biskupství 973 - 1973*, Praha, 45 - 54.

- Polák, V. 1973a: *Les recherches archéologiques et les études linguistiques dans le domaine de la protohistoire slave*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 407 - 410.
- 1973b: *Několik poznámek k problematice substrátových slov v jazycích západoslovanských*, *Slavia* XLII, 267 - 277.
- Polc, J. V. 1973: *Církevní správa v Čechách do poloviny 14. století*, in: *Tisíc let pražského biskupství 973 - 1973*, Řím, 17 - 60.
- Pošvář, J. 1973a: *Bibliografický přehled o moravském mincovnictví za léta 1960 - 1970*, *Moravské numismatické zprávy* 13, 69 - 74.
- 1973b: *K organizaci mincovního regálu v českých zemích*, *Moravské numismatické zprávy* 13, 46 - 54.
- 1973c: *Mennice morawskie*, *Łódzki numizmatyk*, numer specjalny, Łódź, 22 - 24.
- Poulik, J. 1972: *Velkomoravské mocenské centrum v Mikulčicích*, *Ochrana pamiatok* 8, 5 - 56.
- 1973a: *Die Kontakte Altmährens mit dem karolingischen Bereich*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, II, Berlin, 135 - 142.
- 1973b: *Přínos archeologických objevů k dějinám Velké Moravy*, in: *Počátky českého státu*, Praha, 7 - 19.
- Radoměrský, P. 1973: *Mincovníctví Přemyslovců a Slavníkovců. Příspěvek k objasnění původu materiálové základny a mincovní techniky jejich stříbrné ražby 10. věku*, *Štúdie z dějin hornictví* 4, 79 - 106.
- Ratkoš, P. 1973a: *Předpoklady vzniku Velké Moravy*, in: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě, Literatura — folklór — historie*, Praha, 355 - 361.
- 1973b: recense práce A. Ruttkaye, *Výskum včasnostredovekého opevneného sídla v Ducovom, okres Trnava*, AR XXIV, 1972, 130 - 139, *Historický časopis* XXI, 148 - 149.
- Reichertová, K. 1973: recense práce A. Merhautové-Livorové, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, AR XXV, 468.
- Ripka, I. 1973: recense práce J. Běliče, *Nástin české dialektologie*, Praha 1972, *Jazykovědný časopis* XXIV, 202 - 205.
- Russocki, S. 1973: *Elita władzy w Kronice Czechów Kosmasa Praskiego*, *Pamiętnik Słowiański* XXIII, 237 - 255.
- Ruttkay, A. 1973a: *Diskuse*, in: *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2*, Uherské Hradiště, 48.
- 1973b: *Druhá fáze cintorína na Kostolci pri Ducovom*, in: *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2*, Uherské Hradiště, 29 - 48.
- 1973c: *Zur Fortsetzung der großmährische Architektur in der Slowakei im 10. - 11. Jahrhundert*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 467 - 473.
- Ryneš, V. 1973: *Ochránci Pražského kostela a české země*, in: *Tisíc let pražského biskupství 973 - 1973*, Praha, 79 - 124.
- Sábl, V. 1973: *Daliborovy Kozojedy a hrad Dřevíč. Z jejich nejstarších dějin*, Nové Strašecí.
- Sedláčková, H. 1973: *Nové archeologické výzkumy na okrese Nymburk v r. 1973*, *Polabí — vlastivědný zpravodaj* 13, 107 - 108.
- Sejbal, J. 1973: recense práce I. Gedaie, *István király denára*, *Numizmatikai közlöny* LXX - LXXI, 1971 - 1972, 23 - 32, *Moravské numismatické zprávy* 13, 77 - 79.
- Schönweitzová, Š. 1972: *Archeologický výskum v areáli Zvolenského zámku*, *Ochrana pamiatok* 8, 253 - 278.
- Sklenář, K. 1973: *Vlastivědné muzeum v Mělníku. Katalog pravěké sbírky II*, *Zprávy Čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd — Supplément* 10, Praha.

- Skrůžný, L. 1973: *Hradištní láhev z Roztok*, Zpravodaj středoečeské vlastivědy a kronikářství V, 60 - 61.
- Skutil, J. 1973a: recense práce E. Schwarze, *Vorkelten und Kelten, Germanen und Slawen, Tschechen und Deutsche in der Sudetenländern*, Boemia 10, München, 9 - 70, Vlastivědný věstník moravský XXV, 91 - 92.
- 1973b: *Stručný přehled vývoje české onomastiky*, Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko, 3 - 31.
- 1973c: *Toponomastische Bemerkungen zu archäologische Entdeckungen Großmährens*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 411 - 418.
- Sláma, J. 1973: *Studium dějin a hmotné kultury dávných Slovanů v Československu v roce 1971*, Sl. Ant. XX, 211 - 235.
- Smetánka, Z. 1973a: *Povrchový průzkum na lokalitě Karlík u Dobřichovic*, HG 10, 81 - 96.
- 1973b: *Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní*, PA LXIV, 463 - 486.
- , Hrdlička L., Blajerová M. 1973: *Výzkum slovanského pohřebiště za Jizdárnou na Pražském hradě. Předběžná zpráva*, AR XXV, 265 - 270.
- Snášil, R. 1973a: *Die Erforschung frühmittelalterlicher Siedlungen im südöstlichen Vorland des Höhenzugs Chřiby*, Časopis Moravského musea, vědy společenské LVIII, 103 - 108.
- 1973b: *Drobné nálezy z Uherskohradištska, Kroměřížska a Hodonínska (okr. Uherské Hradiště, Kroměříž a Hodonín)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 95 - 96.
- 1973c: *Nová sídliště v katastru Buchlovic, okr. Uherské Hradiště*, AR XXV, 81 - 82.
- 1973d: *Vorläufige Ergebnisse der 7. Grabungssaison in Záblačany, Gemeinde Polešovice, Bez. Uherské Hradiště*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 72 - 74.
- 1973e: *Zjišťovací výzkum u Tupes (okr. Uherské Hradiště)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 97.
- 1973f: *Zjišťovací průzkum v Boršicích u Buchlovic (okr. Uherské Hradiště)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 62.
- Souhopová V. 1973: *Raně středověké hutnické dílny v poleš Olomučany (okr. Blansko)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 75 - 76.
- Spáčil, B. 1973: *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*. Praha.
- Spěvák, J. 1973: recense práce *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, Tomus I., ed. R. Marsina, Bratislava 1971, ČSCH XXI, 120 - 124.
- Staňa, Č. 1972: *Velkomoravské hradiště Staré Zámky u Líšně, Stavební vývoj, Ochrana pamiatok* 8, 109 - 171.
- 1973: *Záchranný výzkum na slovanském pohřebišti v Rajhradě (okr. Brno — venkov)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 58 - 59.
- Stloukal, M. 1973a: *Antropologický posudek o kostrách z mladohradištního pohřebiště v Kupařovicích (okr. Brno — venkov)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 67 - 70.
- 1973b: *Antropologický posudek o mladohradištních lebkách ze Skalice*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 70 - 72.
- Stuchlík, S. 1973: *Slovanské sídliště v Gottwaldově (okr. Gottwaldov)*, Přehled výzkumů 1972, 61.
- Suhle A. 1973: *Münzfund von Karlsdorf (Gębice, pow. Strzelin bei Wrocław)*, Moravské numismatické zprávy 13, 16 - 35.
- Šimeček, Z. 1973: recense práce R. Nového, *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972, Časopis Matice moravské 92, 307 - 308.
- Šolle, M. 1973: *Kirche und Friedhof auf frühgeschichtlichen Wehranlagen in Böhmen*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 383 - 391.

- Špaček J. 1973: *Příspěvek k poznání hradištního osídlení Čelákovic a okolí*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ 1972, 5 - 25.
- Šrámek R. 1973a: *Diskuse*, in: *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2*, Uherské Hradiště, 61 - 62.
- 1973b: *Na obranu lingvistiky a onomastiky zvláště*, Sborník Československé společnosti zeměpisné 78, 79 - 80.
- 1973c: *Toponymie a výzkum zaniklých osad*, in: *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2*, Uherské Hradiště, 57 - 60.
- Štelcl, J., Malina J. 1973: *K petrografii stavebního kamene raně středověkých lokalit*, in: *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 2*, Uherské Hradiště, 93 - 100.
- Štěpánek, M. 1973: *Osídlení a zemědělská výroba v českých zemích v 10. - 13. století*, in: *Počátky českého státu*, Praha, 20 - 42.
- Thurzo, M. 1972: *Antropologický rozbor slovanského pohřebiska v Pobedíme*, Acta rerum naturalium Musei nationalis Slovaci XVIII, 2, 93 - 153.
- Tkadlčík, V. 1972: „Právníci“ v *Životě Metodějově*, Slovo 22, Zagreb, 41 - 51.
- Točík, A. 1973: *Zur Frage der slawisch-magyarischen Kontakte an der mittleren Donau im 10. und 11. Jahrhundert*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, II, Berlin, 351 - 356.
- Třeštík, D. 1973a: *Český přemyslovský stát, Otázky třídní a sociální struktury*, in: *Počátky českého státu*, Praha, 43 - 65.
- 1973b: recenze práce Z. Krumphanzlové, *Jantar v nálezech hradištní doby v Čechách*, Sborník NM, řada A — historie, sv. 24, 1970, s. 1/2, 105 - 117, ČSČH XXI, 271 - 272.
- 1973c: recenze práce J. Poulika, *Kontakty staré Moravy s karolínským prostředím*, in: *Z dějin Slovanů na území ČSSR*, Uherské Hradiště 1971, 54 - 62, ČSČH XXI, 451 - 452.
- 1973d: recenze práce R. Turka, *Libická sídlištní aglomerace 9. - 10. století*, Časopis Národního muzea 140, 1971, 162 - 188, ČSČH XXI, 452.
- 1973e: „Trh Moravanů“ — *ústřední trh staré Moravy*, ČSČH XXI, 869 - 894.
- Turek, R. 1973 a: *K otázce velkomoravských vlivů na českou keramiku, Příspěvek k rozboru keramiky z Libice n. C.*, AR XXV, 289 - 299.
- 1973b: *Svatý Vojtěch*, in: *Tisíc let pražského biskupství 973 - 1973*, Praha, 15 - 44.
- 1973c: *Tisíciletá kostěná figurka psa ze středních Čech*, Libice nad Cidlinou.
- Uhlár V. 1973: recenze práce *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, tomus I, ed. R. Marsina, Bratislava 1971, Jazykovedný časopis XXIV, 105 - 107.
- Unger, J. 1972: *Hustopeče ve světle archeologických pramenů*, in: *Hustopeče, dějiny města*, Hustopeče. 18 - 21.
- 1973a: *Archeologické výzkumy v roce 1971*, Jižní Morava 9, 211 - 214.
- 1973b: *Archeologické výzkumy v roce 1972*, Jižní Morava 9, 214 - 216.
- 1973c: *Nálezy mladohradištní a středověké keramiky v Ladné (okr. Břeclav)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 67.
- 1973d: *Povrchové sběry na mladohradištní osadě u Mušova (okr. Břeclav)*, Přehled výzkumů 1972, Brno, 65 - 66.
- 1973e: recenze práce Z. Klanicy, *Předvelkomoravské pohřebiště v Dolních Dunajovicích*, Brno 1972, Jižní Morava 9, 224 - 225.
- 1973f: recenze práce V. Podborského, V. Vildomce, *Pravěk Znojemska*, Brno 1972, Jižní Morava 9, 226 - 227.
- Vallasek A. 1972: *Hromadný hrob z 10. storočia v Bratislave*, Ochrana pamiatok 8, 229 - 252.
- Vána, Z. 1973a: *Die Grundelemente der frühmittelalterlichen Kultur in Böhmen nach ar-*

- chäologischen Quellen*, in: *Berichte über den II. Internationalen Kongreß für Slawische Archäologie*, III, Berlin, 399 - 405.
- 1973b: *Ein Beitrag zur historischen Aussagefähigkeit der archäologischen Quellen im frühen Mittelalter*, in: *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, tome troisième, Beograd, 368 - 370.
- 1973c: *Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu*, Praha.
- 1973d: *Slovanské hradiště v Levousích (k. o. Křesín, okr. Litoměřice) a otázka rozsahu luckého území*, AR XXV, 271 - 288.
- 1973e: *Značky na keramice ze slovanských hradišť v Zabušanech a v Bílině, okr. Teplic*, AR XXV, 196 - 217.
- Varsik, B. 1973. *Osídlenie Košickej kotliny*, 2. Bratislava.
- Večerka, R. 1973: *Řecký podíl na formování staroslověnské jazyky Velké Moravy*, in: *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varsavě, Lingvistika*, Praha, 57 - 66.
- Vencl, S. 1973: *Časné slovanské osídlení v Běchovicích, o. Praha — východ*, PA LXIV, 340 - 392.
- Zápotocký, M. 1972: *Příspěvek o osídlení Ústěcka v pravěku a raném středověku*, *Archeologická sbírka bývalého muzea v Ústěku*, Litoměřicko, vlastivědný sborník IX, 67 - 81.
- Zelený, R. 1973: *Synodální život v pražském biskupství*, in: *Tisíc let pražského biskupství 973 - 1973*, Praha, 55 - 78.
- Zimmermann, G. 1972: *Wolfgang von Regensburg und die Gründung des Bistums Prag. Beiträge zur Tausendjahrfeier des Bistums Prag*, München.
- Zuber R. 1973: recense práce L. Hošáka, R. Šrámka, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I (A—L)*, Praha 1970, *Vlastivědný věstník moravský* XXV, 201 - 203.
- Žemlička, J. 1973a: recense práce V. Čechové, *Geneze středověké Opavy a tržní sítě na Opavsku do konce 13. století*, Ostrava 1970, *Pražský sborník historický* VIII, 204 - 206.
- Žemlička, J. 1973b: recense práce A. Merhautové, *Rané středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, *ČSČH* XXI, 453.
- Židek V. 1973: *Výsledky ověřovací dendrochronologické analýzy dřevních vzorků z Mikulčic (okr. Břeclav)*, *Přehled výzkumů 1972*, Brno, 56 - 58.

LES RECHERCHES SUR L'HISTOIRE ET LA CIVILISATION D'ANCIENS SLAVES
EN TCHÉCOSLOVAQUIE, EFFECTUÉES EN 1973

par

JIRÍ SLÁMA (Prague)

Résumé

L'article rappelle les comptes rendus des recherches sur l'histoire et la civilisation des Slaves depuis leur arrivée dans les territoires de la Tchécoslovaquie jusqu'au XIe siècle publiés dans les volumes précédents des revues bibliographiques. Il s'occupe des recherches publiées au cours de 1973. La première partie parle des ouvrages consacrés à l'ethnogenèse des Slaves, leur expansion, leur développement politique en Tchécoslovaquie. Les recherches publiées en 1973 se rapportaient à l'ancienne loi slave, à la communauté slave, au développement du caractère oecuménique de l'habitat; elles embrassaient les

castra, les manoirs, les villages, les cimetières. On a aussi publié des écrits consacrés au commerce et à l'argent, l'architecture et l'art, les cultes païens, les débuts du christianisme parmi les Slaves, la langue, les écrits de l'époque, enfin — les résultats des recherches anthropologiques. L'article énumère aussi les oeuvres de caractère général consacrées à l'histoire des Slaves, portant sur l'histoire des régions de petites dimensions, les dissertations théoriques, les rapports bibliographiques, les éditions de source, et les ouvrages consacrés à l'histoire des recherches slavistes et archéologiques.

La deuxième partie de l'article contient une bibliographie arrangée en ordre alphabétique.